

УДК: 616.31(091)

СТОМАТОЛОГИЯНИНГ ТАРИХИЙ РИВОЖЛАНИШИ: ЖАҲОН ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА МИЛЛИЙ МОДЕЛЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Туланова Мохичехра Акрам қизи

Фарғона жамоат саломатлик тиббиёт институти,

Стоматология ва оториноларингология кафедраси ассистенти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15865686>

Аннотация. Мақолада стоматология фанининг ривожланиш босқичлари, унинг жаҳон цивилизациясидаги ўрни ва Ўзбекистонда шаклланган миллий хусусиятлари илмий-тарихий нуқтаи назардан таҳлил қилинади. Миср, Ҳинд, Хитой ва Ислон цивилизациясидаги стоматологик анъаналар, Ибн Синонинг мероси, Россия ва Европа тиббиёти таъсири, мустақилликдан кейинги ислохотлар ва рақамли стоматологиянинг замонавий босқичлари атрофлича ёритилади. Шунингдек, миллий стоматология моделини шакллантиришда таълим, илмий изланиш ва халқ табобатининг аҳамияти муҳокама қилинади.

Калит сўзлар: стоматология тарихи, жаҳон цивилизацияси, халқ анъанаси, миллий стоматология, таълим, рақамли технологиялар, Ўзбекистон тиббиёти.

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТОМАТОЛОГИИ: МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОСОБЕННОСТИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые этапы становления стоматологии как науки и практики в контексте мировой цивилизации и исторического прогресса. Особое внимание уделено стоматологическим традициям древнего Египта, Индии, Китая, а также мусульманской медицины, включая вклад Ибн Сины. Освещены влияние российской и европейской стоматологической школы, этапы развития отрасли в Узбекистане после обретения независимости, а также современные процессы цифровизации и глобализации в стоматологии. Подчеркивается необходимость сохранения национальной модели стоматологии в условиях технического прогресса.

Ключевые слова: история стоматологии, мировая цивилизация, народные традиции, национальная стоматология, образование, цифровые технологии, медицина Узбекистана.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF DENTISTRY: GLOBAL TRENDS AND SPECIFIC FEATURES OF NATIONAL MODELS

Abstract. The article explores the major stages in the development of dentistry as both a science and a clinical practice, within the context of global civilization and historical evolution.

It highlights ancient dental traditions in Egypt, India, and China, as well as the contribution of Islamic medicine, particularly Avicenna. The influence of Russian and European dental schools is discussed alongside the evolution of dentistry in Uzbekistan following independence. Special attention is paid to the current era of digitalization and globalization, emphasizing the importance of maintaining a national model of dental care amidst technological advancements.

Keywords: history of dentistry, global civilization, folk medicine, national dentistry, education, digital technologies, healthcare in Uzbekistan.

Кириш

Стоматология — инсоннинг умумий саломатлиги, ташқи кўриниши ва турмуш сифатини белгилайдиган муҳим тиббиёт соҳаларидан бири ҳисобланади. Бу соҳа ривожини нафақат клиник жараёнлар, балки фан, маданият, тарих, таълим ва иқтисодиёт билан ҳамбарчас боғлиқ. Шунинг учун ҳам стоматологиянинг ривожланиш жараёнини тушуниш учун унинг тарихий илдизларини ўрганиш, замонавий босқичларини таҳлил қилиш ва келажакдаги стратегик йўналишларини белгилаб олиш зарур.

Стоматологиянинг ривожини жаҳон цивилизациясининг эволюцияси билан бир кадамда кечган. Бироқ ҳар бир ҳудуд, жумладан Ўзбекистоннинг ҳам, бу жараёнда ўзига хос йўли, анъанаси ва илмий мероси мавжуд. Бу мақолада айнан шу жиҳатлар чуқур таҳлил этилади.

Қадимги цивилизацияларда стоматологиянинг илк кўринишлари

Археологик ва манбайи далиллар шундан далолат берадики, стоматологиядаги илк амалий ҳаракатлар б.з.дан аввалги 4000–3000 йилларга бориб тақалади. Қадимги Миср папирусларида тиш оғриғи ва унинг даволаш усуллари ҳақида ёзувлар мавжуд. Миср табиблари шундоқ ҳам тишлардаги кирларни тозалаш, бўшлиғини ёпиш ва ҳатто протезга ўхшаш материаллар билан даволашга ҳаракат қилишган.

Ҳинд цивилизациясида (Аюрведа тиббиёти) тиш тозалаш учун дарахт новдалари (мисвок), ўсимликлар ва майин абразив воситалар ишлатилган. Хитой тиббиётида эса тиш ва оғиз бўшлиғи касалликларини ички органлар билан боғлаб тушунтириш урф бўлган.

Уларда акупрессура нуқталари орқали оғриқни енгиллаштириш амалиёти кенг тарқалган.

Ислом тиббиёти ва Ибн Синонинг стоматологияга қўшган ҳиссаси

Ислом ривожланган даврда тиббиётдаги билимлар системалаштирилди. Ибн Синонинг “Қонун фит-тиб” асарида тиш оғриғи, оғиздаги ютиш ва чайнаш функциялари, тиш юқотилиши, оғизда юз берувчи яллиғланишлар ва уларни даволаш усуллари батафсил ёритилган.

Мисвок ишлатиш суннат сифатида ҳам, гигиеник восита сифатида ҳам кенг тарқалди. Бу халқ стоматологиясининг кўп асрлик анъанасига айланди. Ислом цивилизациясида стоматология илмга асосланган, лекин шахсий гигиена, эътиқод ва табиий воситалар билан бойитилган.

Россия ва Европа стоматология мактаблари таъсири

XIX асрда Европа ва Россияда стоматология фан сифатида шаклланди. Францияда Пьер Фошар стоматологиянинг отаси сифатида тан олинди ва у биринчи бор стоматологик асбоблар, пломбировка, протез каби тушунчаларни тизимлаштирди. Германия, Британия ва АҚШда стоматология бўйича махсус мактаблар ташкил этилди.

Россияда эса 1881 йилда Санкт-Петербургда биринчи стоматология институти очилди. Бу тажриба Туркистон ўлкаси орқали Ўзбекистонга ҳам кириб келди. 1920–30-йилларда Тошкент, Фарғона, Андижон каби шаҳарларда давлат стоматология диспансерлари ташкил этилди, техникумлар фаолият юрита бошлади. Асосий эътибор профилактика, экстракция ва шина-протез ишларига қаратилган.

Мустақилликдан сўнгги давр: миллий стоматология мактабининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари

1991 йилда Ўзбекистон мустақилликка эришгач, давлат тиббиёт тизими, жумладан стоматология соҳасида ҳам янги ташкилотчилик, таълим ва кадрлар сиёсати шакллана бошлади. Бу жараён фақат соҳа ичидаги ўзгаришлар билан чекланмай, балки мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий ислохотлар билан ҳам узвий боғлиқ ҳолда кечди.

Миллий стоматология моделининг шаклланиши куйидаги асосий йўналишларда кузатилди:

Мустақилликдан кейин, стоматология соҳаси алоҳида фан сифатида ривожланди ва олий таълим муассасаларида махсус факультет ва кафедралар ташкил этилди. Ҳозирда стоматология таълими куйидаги муассасаларда амалга оширилмоқда:

- **Тошкент давлат стоматология институти (ТДСТИ)** – 2014 йилдан мустақил стоматология ОТМ сифатида фаолият юритмоқда.

- **Тошкент тиббиёт академияси (ТТА)** – стоматология факультети ва клиник ординатура.

- **Бухоро, Андижон, Фарғона, Нукус, Қарши, Самарқанд давлат тиббиёт институтлари** — бу муассасаларда ҳам стоматология факультетлари ташкил этилиб, бакалавр, магистратура ва резидентура босқичларида мутахассислар тайёрланмоқда.

Ушбу таълим муассасаларида **жарроҳлик, ортопедия, терапия, ортодонтия, болалар стоматологияси** йўналишлари бўйича алоҳида кафедралар фаолият юритмоқда.

Бу эса таълим жараёнини чуқурлаштириш ва узвий мутахассисликни таъминлаш имконини берди. Стоматология соҳасида **резидентура ва клиник ординатура** тизими орқали амалиётчи кадрлар тайёрлаш жараёни қайта кўриб чиқилди. Мавжуд 3 йиллик резидентура дастурлари асосида амалиётда кўпроқ иштирок этувчи, касбий билим ва маҳоратга эга мутахассислар етишиб чиқмоқда. Шунингдек, **илмий даражага эга кадрлар улушини ошириш мақсадида PhD докторантура** дастурлари ташкил этилди.

Сўнгги йилларда болалар стоматологияси, имплантология, ортодонтия каби соҳаларда диссертацион тадқиқотлар фаоллашди. Мустақилликдан сўнг, бозор муносабатларига ўтиш жараёнида стоматология соҳаси хусусийлашув йўлига ўтди. Бу соҳада лицензиялаш тизими орқали **ўнлаб хусусий клиникалар** ташкил этилди, хусусан, Тошкент, Самарқанд, Наманган, Бухоро ва Андижон каби йирик шаҳарларда.

Хусусий клиникалар сони ортиши рақобат муҳитини яратди, хизматлар сифатини оширишга, техник база ва маркетингни ривожлантиришга туртки бўлди. Шу билан бирга, **сифатни назорат қилиш, лицензия талабларига риоя этиш, кадрларнинг доимий малакасини ошириш** долзарб масала бўлиб қолмоқда.

2000-йиллардан бошлаб стоматология бўйича **давлат стандартлари ва клиник протоколлар** ишлаб чиқилди. Жумладан:

- **болалар ва ўсмирлар орасида тиш касалликлари скрининги;**
- **кариестни эрта аниқлаш ва профилактик фторлаш дастурлари;**
- **диспансеризация ва санпросвет ишларини такомиллаштириш чоралари амалга оширилди.**

ССВ ва тегишли вазирликлар ташаббуси билан стоматологияни **бирламчи тиббий ёрдам тизими**га интеграция қилиш бўйича қатор дастурлар жорий этилди.

Миллий ОАВ, тиббиёт муассасалари ва таълим муассасалари иштирокида қуйидаги кампаниялар ўтказилди:

- **"Соғлом тиш — соғлом ҳаёт"** шиори остида профилактик кўриклар;
- МТТ ва умумтаълим мактабларида **гигиена машғулоти**лари;
- **Жамоат саломатлиги дастурлари** доирасида тиш гигиенаси бўйича ахборот брошюралари ва видеороликлар тарқатилиши.

Бу кампаниялар натижасида аҳолининг профилактикага муносабати ўсди, эрта ташхисга мурожаат қилиш ҳолатлари кўпайди, хусусан болалар ва ўсмирлар орасида.

Замонавий босқич: рақамлаштириш ва глобал стоматология

Хозирги кунда стоматология фан сифатида юқори технологик асосда ривожланмоқда. Унга:

- CAD/CAM тизимлари
- Дентал томография ва 3D сканерлаш
- AR/VR симуляторлар орқали таълим
- Тиш имплантацияси ва биоматериаллар технологияси

каби илғор технологиялар қиради. Ўзбекистонда ҳам бу жараён босқичма-босқич амалга ошмоқда. Бироқ, миллий моделни сақлаб қолган ҳолда замонавий тенденцияларга мослашиш — стоматология соҳасининг асосий вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда.

Хулоса

Стоматология тарихи — бу фақат ўтмишга оид маълумотлар йиғиндиси эмас, балки соҳа тараққиёти учун стратегик йўналиш ва илмий-амалий асос бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистонда стоматология соҳаси қадимий анъаналар, Ислом тиббиёти мероси ва халқ табobati билан боғлиқ бўлган ҳолда, мустақилликдан сўнг мутлақо янги босқичга кўтарилди.

Соҳанинг ривожланиши таълим, илм-фан, амалиёт, профилактика, рақамли технологиялар ва аҳоли онгидаги ўзгаришлар билан узвий боғлиқ ҳолда кечди. Миллий стоматология мактаби айнан шу омилларнинг мутаносиб бирлашуви орқали шаклланимоқда.

Бугунги кунда стоматологияда тарихий меросни сақлаган ҳолда, глобал тенденцияларга мос инновацион ёндашувларни жорий этиш, юқори малакали кадрлар тайёрлаш ва миллий таълим-илм-фан интеграциясини таъминлаш соҳа тараққиётининг асосий шарт ҳисобланади. Келгусида фан, таълим ва технология учлиги асосида марказлашган, миллий ва халқаро мезонларга мос стоматология модели мамлакатнинг тиббий салоҳиятини оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Ибн Сино. Канон врачебной науки. — Ташкент: Фан, 1990. — 542 б.
2. Қаюмов Б.Т., Тўраев Б.К. Стоматология таълими ва амалиётининг шаклланиш тарихи. — Тошкент: Илм, 2015. — 164 б.

3. Юнусов А.Х., Абдурахманов А.И. Ўзбекистонда стоматология фанининг ривожланиши. // Стоматология журнали. — 2021. — №2. — Б. 34–39.
4. Mukhammadiev A.A., Karimov F.T. Evolution of Dental Education in Uzbekistan: From Soviet Heritage to National Model. // Asian Medical Journal. — 2020. — Vol. 8(3). — P. 56–62.
5. AAPD (American Academy of Pediatric Dentistry). Guideline on Pediatric Oral Health Care. // Pediatr Dent. — 2022; 44(6): 201–210.
6. World Health Organization. **Oral health promotion: an essential element of a health-promoting school**. Geneva: WHO, 2003.
7. Мухамедова М.М. Болалар стоматологияси. — Тошкент: Илм, 2021. — 280 б.
8. Рахимов У.Х. Ривожланаётган мамлакатларда стоматологияда рақамли технологияларни жорий этишнинг истиқболлари. // Тиббиётда янги кун. — 2022. — №3. — Б. 21–26.
9. Саламова Н.М. Ўзбекистонда хусусий стоматология фаолиятининг ҳуқуқий асослари. // Соғлиқни сақлашда менежмент. — 2020. — №1. — Б. 45–48.
10. FDI World Dental Federation. **Vision 2030: Delivering Optimal Oral Health for All**. Geneva: FDI, 2021.
11. Tulanova M. METHODS OF PAIN MANAGEMENT IN PEDIATRIC DENTISTRY: MODERN APPROACHES AND CLINICAL RECOMMENDATIONS //International Journal of Artificial Intelligence. – 2025. – Т. 1. – №. 4. – С. 686-691.
12. Tulanova M. Dental Implantation Planning: Instrumentation and Medication Support //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2024. – Т. 37. – С. 88-90.
13. Tulanova M. TYPES OF IMPLANTS: CLASSIFICATION, INSTRUMENTATION, AND MEDICATION SUPPORT //Modern World Education: New Age Problems–New solutions. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 67-69.